

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Adalék a heftaliták kései történetéhez

Az 550-es évek elején alapított Türk Birodalom létrejöttének egyes állomásait a türköknek a tielek, a ruanruanok és a közép-ázsiai heftaliták ellen vívott háborúi jelzik (pl. HARMATTA 1994: 149; DOBROVITS 2001: 86; VÁSÁRY 2003: 65–6). A szakirodalom jelentős részének álláspontja szerint a türkök (a sāsānida Perzsiával szövetségben) a heftaliták ellen 557–558-ban indították el háborújukat, amely háború a heftaliták vereségével és a Heftalita Birodalom felosztásával ért véget (l. FELFÖLDI 2002: 64–9; vö. FELFÖLDI 2005: 99–102). 1980-ban GRIGNASCHI részéről felmerült az a gondolat, hogy a türkök már 557-nél korábban, egész pontosan 555-ben elindították támadásukat a heftalita területek ellen (GRIGNASCHI 1980: 221). GRIGNASCHI az adott helyen JULIEN kínai forrásokat feldolgozó klasszikus munkájára utal, ahol azonban a megadott oldalon (vö. JULIEN 1864: 335) nincs szó egy heftaliták ellen vezetett 555-ös türk hadjáratról. A 331. lapon JULIEN egyik kommentárjában ugyan szó van a yedák (JULIEN 1864-ben még a getákkal hozza összefüggésbe a nevet, ma már tudjuk, hogy a név a heftalitákat takarja) elleni türk hadjáratról (évszám megjelölése nélkül), ugyanakkor JULIEN fordításában nem szerepel semmilyen 555-ös hadjárat, így minden erre épített elképzelés megalapozatlannak tartható. Ráadásul ECESEDY ILDIKÓ kutatásai kiderítették, hogy a türkök korai hadjárataira vonatkozó kínai források adatainak pontos datálása amúgy is többnyire nehézségekbe ütközik (ECESEDY 1979: 137, 21. j.). Így azonban az egyetlen idevonható, s egyúttal jól datálható kínai adat a Beishi, illetve a Zhoushu azon információja, mely szerint az egységes Heftalita Birodalom utolsó követei 558-ban érkeztek a kínai udvarba, majd a követség megérkezése után a türkök elpusztították a heftaliták birodalmát (SPECHT 1883: 345; illetve MILLER 1959: 21). E források tanúsága szerint a türkök és a heftaliták első összecsapását legkorábban 558-ra datálhatjuk.

1989-ben azonban KUWAYAMA felhívta a figyelmet egy, a szakirodalom által mindaddig kevésbé vizsgált forrásra (vö. GROUSSET 1929: 262–3), Jinagupta buddhista szerzetes útleírására, amely a Xu gaoseng zhuan című munkában maradt fenn (KUWAYAMA 1989: 108–9, 118–9). Jinagupta Közép- és Kelet-Ázsia jelentős területeit érintő útjára 555-ben indult el Kāpiśából és 559-ben vagy 560-ban érkezett az egyik kínai fővárosba, Chang'anba. Útja során 555-ben megfordult a heftaliták országában is, ahol a következő helyzet várta őt és társait: „Ils arrivèrent au royaume des Yen-ta (Hephthalites). Dès qu'ils arrivèrent dans ces lieux et qu'ils y séjournèrent, (ils trouvèrent) de vastes régions désertes et des habitants fort clairsemés; il n'y avait personne pour leur préparer le boire et le manger qu'il leur fallait. Jinagupta renonça alors à l'observance stricte des défenses; il employa toutes ses forces à subvenir (aux besoins de ses maîtres), et à plusieurs reprises il traversa des difficultés soudaines, grâce au secours que lui prêta mystérieusement une puissance surnaturelle, il eut le bonheur d'échapper aux fléaux naturels et aux actes de violence.” (CHAVANNES 1905: 339.) Azaz: „Megérkeztek a yen-ták (heftaliták) királyságába. Mikor odaérkeztek s megtelepedtek, csak nagy pusztaságokat (találtak) és nagyon szórványos lakosságot. Senki nem akadt, aki számukra enni- és innivalót készítsen. Ekkor Jinagupta felhagyott a védelem szoros megfigyelésével; minden erejével azon volt, hogy (urai szükségleteiről) gondoskodjon, és több alkalommal váratlan nehézségeken küzdötte át magát, annak a segítségnek köszönhetően, melyet titokzatos módon valami természetfeletti erő adott neki, s szerencséjére megmenekült a természeti csapások és az erőszak elől.” Jinagupta sokszor kifejezetten homályos leírásából tehát az derül ki (?), hogy az egykor virágzó Heftalita Birodalmat ebben az évben súlyos csapások érhették, a földek pusztasággá váltak, a szórványos lakosság még élelemmel sem tudta ellátni az utazókat. A szerzetes a váratlan nehézségek között természeti csapások mellett erőszakra is beszámol. Az utóbbi leírásban KUWAYAMA egy háborúról, még hozzá egy türk-heftalita öszszecsapás következményeit látja (KUWAYAMA 1989. i. h.).

Úgy vélem, KUWAYAMA határozottan tűnő elképzelése a fenti homályos forrásrészlet ismeretében inkább tartható bizonytalannak. Az azonban elgondolkodtató, hogy van egy olyan másik forrásrészletünk is, amely esetleg összecsenghet Jinagupta kérdéses soraival. Ráadásul e forrásadatot sem KUWAYAMA, sem más nem vonta még górcső alá ezen 555-ben kezdődő háborúról (?) vizsgálata kapcsán. E passzus Menandrosz Protéktor bizánci történetíró munkájában maradt fenn. A Menandrosznál található alábbi görög mondat sajnos azonban töredékes szövegkörnyezetben maradt fenn, így szintén nehezen értelmezhető: „ὁ Οτι ἰ Κατουλφοφ κωλῶων τὴν τῆς Ἐφθαλιτῶν ἡγεμῖνα τυφ πρῖσω πορεῖαφ ἐπεφθῆγγετο βαβαρικῆν μὲν τι καὶ παρομιῆσδεφ, ἰμωφ δε εἰχῆμενον πειθοῖφ, ἕνα κῶνα ἐν τοσφ ὁ κεῖ οἱφ ἰθνεῶν δέκα αωμαλεῦτερον εφναι”. Azaz: „Katulfos [egy előkelő heftalita tanácsadó a heftalita uralkodó környezetéből], lebeszélve a heftaliták vezetőjét az előrenyomulásról [akadályozva a heftaliták vezetőjét az előrehaladásban], barbár és közmondásszerű, de mégis meggyőzésre alkalmas szavakkal szölt hozzá: miszerint egy kutya saját otthonában erősebb, mint tíz másik idegen” (Menandrosz, Exc. de Sent. 4; Frag. 4, 3. BLOCKLEY ed. 1985: 46–7). A forrásban szereplő Katulfos kalandos életének további, Menandrosznál fennmaradt adatai lehetővé teszik, hogy ezt a bizonyos tanácsadást megközelítőleg az 550-es évek közepére tegyük (FELFÖLDI 2001a: 45–56; vö. FELFÖLDI 2001b: 191–202). A forrásban nagy valószínűség szerint egy heftalita katonai műveletről lehet szó. Katulfos egy Menandrosz által barbár közmondásnak minősített hasonlattal megpróbálja lebeszélni urát az „előrenyomulásról”.

Annak eldöntéséhez, hogy ki vagy kik ellen vezethettek az 550-es évek közepén a heftaliták hadjáratot, érdemes a korszak politikai változásait szemügyre venni. A türkök feltűnéséig a Heftalita Birodalom keleti szomszédja a Ruanruan Kaganátus volt. A heftaliták és a ruanruanok valószínűleg szoros, gyakran szövetségi kapcsolatot tartottak fenn egymással (vö. CSONGOR 1993: 40). 552 és 554 között azonban a gyorsan megerősödő türkök rövid idő alatt szétzúzták a ruanruanok hatalmát. A heftaliták ezzel elveszítették legfőbb szövetségésüket, határukon egy minden eddiginél veszélyesebb ellenfél jelent meg, amelyik ráadásul ekkor már feltehetően tapogatózó lépéseket tett a heftaliták ősi riválisának, a sāsānida dinasztiának megnyerése érdekében. Talán nem kalandos vállalkozás felvetni

ezek után azt a lehetőséget, hogy a heftaliták megpróbálták segítséget nyújtani a ruanruanoknak, és ezért támadást indítottak a frissen léttrejött Türk Kaganátus ellen. A támadás azonban talán rosszul sült el, Katulfos ugyanis – Menandros szerint – lebeszélti urát a további előrenyomulásról; Jinagupta szerint pedig a heftaliták birodalmán a pusztulás jelei látszódnak. A két igen homályos híradás, azaz Jinagupta és Menandros információja tehát ily módon egymást erősítve kapcsolódhatnak egymáshoz.

Nem lehetetlen tehát, hogy az 550-es évek első felében valóban lezajlott egy heftalita–türk összecsapás. Elképzelhető, hogy ennek kezdeményezői azonban nem a türkök voltak, ahogyan azt GRIGNASCHI és KUWAYAMA felteszi, hanem a heftaliták. További források hiányában eddig persze mindez csak bizonytalan lábakon álló hipotézis. Ami azonban tény: Katulfos megpróbálja uralkodóját lebeszélni egy kétes vállalkozás folytatásáról, majd ezt követően átmenekül a türkökhöz (ennek egyik oka Menandros szerint az volt, hogy a heftalita uralkodó megerősökölte Katulfos feleségét), a Heftalita Birodalom pedig rendkívül súlyos helyzetbe kerül. Csak idő kérdése, hogy egy jelentős türk támadás induljon meg a heftaliták ellen. Talán ezt felmérve indított követtséget a heftalita uralkodó a kínai udvarba 557–558-ban, bízva abban, hogy szövetségi viszonyt létrehozva (vagy megerősítve) a türkökkel ellenséges kínai udvarral, meg tudja állítani a türkök közép-ázsiai terjeszkedését. A heftaliták azonban elkéstek: 557-ben előbb a perzsák, majd 558-ban a türkök is megindították összehangolt támadásukat a heftaliták ellen, mely támadás a Heftalita Birodalom bukásával, a heftalita területek feldarabolásával ért véget (a további részleteket l. FELFÖLDI 2002: 63–87; vö. UÓ 2005: 98–132).

A hivatkozott irodalom

- BLOCKLEY, ROGER C. 1985. *The History of Menander the Guardsman. Introductory Essay, Text, Translation, and Historiographical Notes.* Francis Cairns, Liverpool.
- CHAVANNES, ÉDOUARD 1905. Jinagupta (528–605 après J.-C.). *T'oung Pao* série 2, tome 6: 332–56.
- CSONGOR BARNABÁS 1993. Kínai források az ázsiai avarokról. *Orientalisztikai Munkaközösség, Bp.*
- DOBROVITS MIHÁLY 2001. Az avar kérdés és az *apar* népnév az orhoni feliratokon. In: MÁRTON szerk. 2001: 86–105.
- ECSEDY ILDIKÓ 1979. Kereskedelem és háború a VI. századi türk–kínai kapcsolatokban. In: TÖKEI szerk. 1979: 78–164.
- FELFÖLDI SZABOLCS 2001a. Egy heftalita előkelő, Κάτουλφος és a Heftalita Birodalom bukása. In: FELFÖLDI–SINKOVICS szerk. 2001: 45–56.
- FELFÖLDI, SZABOLCS 2001b. A Prominent Hephthalite: Katulph and the Fall of the Hephthalite Empire. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 54: 191–202.
- FELFÖLDI SZABOLCS 2002. A Heftalita Birodalom bukásának kronológiája. The Chronology of the Defeat of the Hephthalite Empire. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 112: 63–87.
- FELFÖLDI, SZABOLCS 2005. Hronológiâ padeniâ imperii ehtalitov. In: VASIL'EV Otv. red. 2005: 98–132.
- FELFÖLDI SZABOLCS – SINKOVICS BALÁZS szerk. 2001. *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás.* Balassi Kiadó, Bp.
- GRIGNASCHI, MARIO 1980. La chute de l'Empire Hephthalite dans les sources byzantines et perses et le problème des Avar. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 28: 219–48.
- GROUSSET, RENÉ 1929. *Histoire de l'Extrême-Orient.* Geuthner, Paris.
- HARMATTA JÁNOS 1994. Nyugati türk uralom Kelet-Iránban (Kr. u. 650–750). *Antik Tanulmányok* 38: 149–64.
- JULIEN, STANISLAS 1864. Documents historiques sur les Tou-kioüe (Turcs), extraits du Pien-i-tien, et traduits du chinois par M. S. JULIEN. *Journal Asiatique* série 6, tome 3: 325–67, 490–549; tome 4: 200–42, 391–430, 453–77.
- KUWAYAMA, SHOSHIN 1989. The Hephthalites in Tokharistan and Northwest India. *Zinbun. Annals of the Institute for Research in Humanities* 24: 89–134.

- MÁRTON ALFRÉD szerk. 2001. A Kárpát-medence és a steppe. Balassi Kiadó, Bp.
- MILLER, ROY ANDREW 1959. Accounts of Western Nations in the History of the Northern Chou Dynasty. University of California Press, Berkeley–Los Angeles.
- SPECHT, ÉDOUARD 1883. Études sur l'Asie centrale d'après les Historiens chinois. Journal Asiatique série 8, tome 2: 317–350.
- TŐKEI FERENC szerk. 1979. Nomádok és kereskedők Kína határain. Akadémiai Kiadó, Bp.
- VÁSÁRY ISTVÁN 2003. A régi Belső-Ázsia története. Második, átdolgozott kiadás. Balassi Kiadó, Bp.
- VASIL'EV, DMITRIJ D. Otv. red. 2005. Bülleten' (Newsletter) 12. Hungaro – Russica II. Istorîâ i kul'tura Evrazijskoj stepi. 2-j Sbornik statej Rossijskih i vengerskih vostokovedov. Rossijskaâ Akademiâ Nauk. Obšestvo vostokovedov, Moskva.

FELFÖLDI SZABOLCS